Emanuela Timotin

DIALOGURILE LUI ADAM CU RAIUL ÎNSUFLEȚIT ŞI CU DUMNEZEU. PRECIZĂRI FILOLOGICE DESPRE CEA MAI VECHE VERSIUNE ROMÂNEASCĂ A *VERŞULUI LUI ADAM* *

Ne ocupăm aici de o scriere care se face ecoul unor tradiții variate cu privire la viața primilor oameni şi care este cunoscută, în literatura română de specialitate, mai ales sub denumirea de *Verşul lui Adam*. Textul are o structură variabilă, dar se organizează, totuşi, în jurul a două teme principale: tânguirea lui Adam în fața raiului şi primele evenimente ale vieții sale din afara grădinii edenice. Scrierile conțin detalii inedite despre viața lui Adam, care lipsesc din textul canonic (*Gen*. 1, 26–28; 2,7–3,24), dar care sunt prezente, eventual, în literatura apocrifă sau în iconografie.

Anul trecut, acest text care, de-a lungul timpului, a suscitat doar ocazional interesul filologilor preocupați de istoria textelor româneşti referitoare la Adam şi Eva[1], a beneficiat de două analize realizate independent. În ceea ce ne priveşte, pe baza cercetărilor efectuate în Biblioteca Academiei din Bucureşti, am propus un nou inventar al manuscriselor, am reluat clasificarea principalelor redacții ale textului, am precizat funcțiile acestuia şi am editat un manuscris care ilustrează cea mai veche versiune românească, necunoscută anterior[2]. În acelaşi timp, Alexandru Mareş a identificat şi a editat un text inedit care ilustrează această versiune, pe care l-a comparat cu o variantă similară, conservată în arhive clujene[3]. Această ultimă contribuție, precum şi cercetările recente pe care am avut ocazia să le întreprind în mai multe arhive clujene îmi permit să revin asupra scrierii despre tânguirea lui Adam, pentru a propune date noi cu privire la inventarul manuscriselor şi pentru a aduce o serie de precizări cu privire la cea mai veche versiune românească.

1. Inventarul manuscriselor. Există numeroase versiuni manuscrise ale scrierii. Emil Turdeanu, care a scris cele mai importante studii ale sale cu privire la

* Această lucrare este finanțată printr-un grant al Autorității Naționale pentru Cercetare Ştiințifică şi Inovare, CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2162.

[1] Vezi în special M. Gaster, *Literatura populară română*, ed. M. Anghelescu, Bucureşti, 1983, p. 187–192; N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud slave*, Bucureşti, 1929, p. 56–58; E. Turdeanu, ***La Vie d'Adam et Ève*** *en slave et en roumain*, în idem, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981, p. 122–141, 438; idem, *Verşul lui Adam de umilință*, în „Revista de istorie şi teorie literară", XLII, 1994, p. 221–233.

[2] Emanuela Timotin, *La tradition roumaine manuscrite de* ***La Lamentation d'Adam à l'expulsion du paradis***, în Francesca Barone, Caroline Macé, Pablo Ubierna (ed.), *Philologie, herméneutique et histoire des textes entre Orient et Occident. Mélanges en hommage à Sever J. Voicu*, Brepols, 2017, p. 729–754.

[3] Al. Mareş, *Observații pe marginea a două scurte texte româneşti*, în LR, LXIV, 2016, p. 113–114.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

Adam şi Eva în tradiția românească atunci când se afla în exil, cunoştea 11 codice[4]: ms. rom. 1163, 1835, 1868, 2501, 3644, 4153, 4278, 4279 şi 5210 din Biblioteca Academiei Române din Bucureşti (de aici înainte BARB), un manuscris din colecția Moses Gaster şi un codice dintr-o colecție personală, editat de Nestor Vornicescu Severineanul[5]. Cercetările de la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti mi-au permis să identific *Verşul lui Adam* în 44 de manuscrise. Este vorba despre codicele următoare: 284 (f. 96^{r-v}, 98^{r-v}); 1066 (f. 43^{r-v}); 1200 (f. 1^{r}–13^{v});1207 (f. 11^{r}–12^{v}); 1365 (f. 158^{r}); 1433 (f. 131^{r}–134^{v}); 1728 (f. 82^{r}–87^{r}); 1810 (f. 28^{v}–29^{v}); 1835 (f. 1^{r}–10^{v}); 2313 (f. 19^{r}–25^{v}); 2501 (f. 11^{v}–13^{v}); 2944 (f. 8^{v}–9^{r}, 11^{r}–12^{r}); 3137 (f. 130^{v}–133^{v}); 3155 (f. 25^{r}); 3248 (f. 24^{r}–25^{r}); 3365 (f. 5^{r}–7^{v}); 3391 (f. 351^{v}–355^{v}); 3450 (f. 1^{v} liminară); 3644 (f. 150^{v}–155^{r}); 3757 (f. 22^{v}–23^{r}); 3784 (f. 64^{v}); 3985 (f. 42^{r}–44^{v}); 4151 (f. 324^{v}–326^{v}); 4153 (f. 5^{v}–8^{r}); 4171 (f. 47^{v}–50^{v}); 4183 (f. 8^{v}–9^{v}); 4210 (f. 46^{v}–50^{r}); 4279 (f. 33^{r}–39^{r});4499 (f. 85^{r}–90^{r}); 4642 (f. 129^{v}–132^{r}); 4720 (f. 114^{r}–116^{v}); 4866 (f. 266^{v}–267^{r}; 268^{r}–272^{r}); 4934 (f. 11^{v}–12^{r}); 4978 (f. 2^{r}–7^{r}); 5210 (f. 30^{r}–34^{r}); 5305 (f. 7^{r}–10^{r}); 5319 (f. 69^{v}–83^{r}); 5321 (f. 68^{v}–79^{v}); 5324 (f. 15^{r}–16^{v}); 5387 (f. 20^{r}–26^{v}); 5460 (f. 94^{v}–98^{v}); 5480 (f. 43^{v}–38^{v})[6]; 5531 (f. 39^{r}); 5850 (f. 26^{v})[7]. Două dintre codicele enumerate sus, mai exact ms. rom. BARB 2944 şi 4866, cuprind câte două variante ale *Verşului*.

În cercetarea recentă, deja evocată, în care s-a ocupat şi de *Verşul lui Adam*, Al. Mareş a editat o variantă a scrierii conservată în ms. sl. BAR 758 (f. 254^{r-v}), pe care a studiat-o comparativ cu o scriere din ms. 34 (f. 160^{v}–164^{r}) din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj. A semnalat, de asemenea, existența *Verşului* în ms. 5325[8], unde se află trei variante ale scrierii (f. 1^{r}–4^{v}; 10^{r}; 16^{v}).

Un stagiu de documentare în bibliotecile clujene mi-a permis să identific alte şase variante ale *Verşului lui Adam*. Ele sunt conservate în ms. rom. 133 (f. 20^{r}–22^{v}),

[4] Turdeanu descoperise un al doisprezecelea codex cuprinzând *Verşul lui Adam* în timpul unei anchete sociologice; vezi E. Turdeanu, *Un manuscris miscelaneu necunoscut*, în „Arhiva pentru Ştiința şi Reforma Socială", X, 1932, p. 381–403.

[5] Vezi N. Vornicescu-Severineanul, ***Le chant d'Adam*** *dans un manuscrit psaltique de Striharetz*, în „Revue des études sud-est européennes", XV, 1977, p. 37–47.

[6] Legătura codicelui este defectuoasă, ceea ce explică această numerotare a filelor.

[7] Pentru descrierea codicelor, vezi I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1907; I. Bianu, R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, vol. II, Bucureşti, 1913; I. Bianu, G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, vol. III, Craiova, 1931; G. Ştrempel, F. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1967; G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I–IV, Bucureşti, 1978–1992. Uneori, *Verşul lui Adam* nu se regăseşte în anumite codice unde prezența sa fusese indicată: astfel, ms. 44 (f. 108^{r-v}) cuprinde o predică despre iad şi rai; cf. G. Ştrempel, *Catalogul...*, I, *op. cit*., p. 21. În ms. 1652 (f. 60^{v}) se află o rugăciune fragmentară care face referire şi la Adam; cf. *ibid.*, p. 26. În ms. 3757 (f. 51^{v}) se află o rugăciune către Dumnezeu; cf. *ibid*., vol. III, 1987, p. 231. În ms. 5454 (f. 185^{v}) se află versuri despre Avraam, nu despre Adam; cf. *ibid.*, vol. IV, *op. cit.*, p. 538.

[8] Al. Mareş, *art. cit*., p. 114, n. 2.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

154 (f. 2^{r}–3^{v}) şi în CRV 26 (f. 46^{r-v}) din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, şi în ms. 4345 (f. 1^{r}–9^{v}) din Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”. Colegele noastre, Cristina-Ioana Dima (Universitatea din Bucureşti) şi Otilia Urs (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu”), ne-au procurat fotocopii ale unor variante ale *Verşului lui Adam* păstrate în ms. 17 (f. 12^{r}–16^{r}), respectiv în ms. 34 (f. 272^{r}–274^{v}) din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu”. Le mulţumim şi pe această cale.

Aşadar, inventarul variantelor manuscrise ale scrierii a crescut la cincizeci şi şapte, acestea fiind păstrate în cincizeci şi unu de manuscrise şi într-un exemplar al unei cărţi vechi româneşti. Foarte probabil, el se va îmbogăţi, pe de o parte în urma cercetărilor efectuate în alte arhive, pe de altă parte în urma descrierii cât mai minuţioase a manuscriselor şi cărţilor vechi din bibliotecile româneşti.

Acest repertoriu, fie şi parţial, arată că, lăsând deoparte fragmentele din *Geneză* despre primii părinţi, care erau citite la vecernie în primele săptămâni ale Postului Mare[9], *Verşul lui Adam* este cel mai răspândit text din literatura românească despre viaţa primilor oameni în afara raiului. El depăşeşte în mod considerabil difuzarea unicului apocrif consacrat protopărinţilor, *Viaţa lui Adam şi a Evei*, păstrat în opt manuscrise[10].

2. Cea mai veche versiune românească: manuscrise, datare, difuzare

Cea mai veche versiune românească a *Verşului lui Adam*, pe care Emil Turdeanu şi cercetătorii care l-au precedat nu au cunoscut-o[11], se caracterizează prin următoarele particularităţi de conţinut: Adam stă şi plânge înaintea paradisului; jeluindu-se, i se adresează acestuia printr-o invocaţie repetată, rugându-l să se ierte unul pe celălalt, pentru că nu se vor revedea până la ziua judecăţii. Raiul, înzestrat cu darul vorbirii, îi aminteşte că separarea s-a produs din cauza greşelii primului om. Adam rememorează bucuriile vieţii paradisiace, iar bocetul său îl mişcă pe Dumnezeu, care, la rândul său, angajează un dialog cu primul om. Îi spune lui Adam că şi pământul suferă din cauza greşelii sale, mai ales toamna şi iarna, când îşi pierde frumuseţea sau când e lovit de ger, şi, în încheiere, îi promite că îl va îmbrăca în lumină şi îl va conduce iar în rai.

Această versiune este ilustrată în opt manuscrise.

a) Cel mai vechi text, pe care l-am editat recent[12], se află în ms. rom. BARB 4151 (f. 324^{v}–326^{r}). A fost scris sub numele de *Cântec a lui Adam* în perioada

[9] Pentru difuzarea fragmentelor din *Geneză* despre Adam şi Eva în *Parimiarele* şi *Triodurile* româneşti, vezi Emanuela Timotin, *Adam şi Eva în literatura română veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea). Texte canonice, scrieri apocrife şi credinţe populare*, Bucureşti, 2015, p. 16–30.

[10] *Ibidem*, p. 34–35.

[11] Vezi, în acest sens, clasificarea versiunilor româneşti ale *Verşului lui Adam*, pe care Emil Turdeanu o propune în ultimul său articol consacrat scrierii; E. Turdeanu, *art. cit.*, 1994, p. 221.

[12] Emanuela Timotin, *art. cit.*, 2017, p. 751–752.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

1676–1692 de preotul Urs din Cotiglet (jud. Bihor), un scrib prolific, de la care ne-au parvenit mai multe manuscrise cu caracter religios[13].

b) O scriere similară se află în ms. rom. BARB 4642 (f. 129^{v}–132^{r})[14]. A fost copiată sub titlul de *Cântecul lui Adam* tot în zona Bihorului, de popa Giurgiu din Luncasprie, în perioada 1673–1705[15]. Textul va fi editat în cel de-al doilea volum al *Crestomației limbii române vechi*, coordonat de Al. Mareş şi aflat în pregătire în cadrul Departamentului de limbă literară şi filologie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".

c) O versiune fragmentară, intitulată *Cântecul lui Adam*, se află în ms. rom. BARB 1365 (f. 158^{r}). Textul a fost copiat de o mână anonimă în primele decenii ale secolului al XVIII-lea; a fost scris şi a circulat în Transilvania, într-un mediu clerical[16]. Scrierea nu reține decât motivele tânguirii lui Adam înaintea raiului, primele cuvinte pe care i le adresează, precum şi cererea sa de a se ierta unul pe celălalt, pentru că nu se vor revedea până la ziua Judecății de Apoi.

d) O altă versiune fragmentară, intitulată *Cântecul lui Adam. Glas 3*, este copiată la sfârşitul *Acatistului Născătoarei de Dumnezeu* (Uniev, 1673) şi conservată sub cota CRV 26 BAR Cluj (f. 46^{r-v}). Tipăritura a circulat în zona Feldioarei (jud. Braşov)[17]. Nu există informații cu privire la data redactării *Verşului*, dar, pe criterii de grafie, putem estima că a fost scrisă cel târziu în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Textul se sfârşeşte în momentul în care Dumnezeu Tatăl începe dialogul cu Adam.

e) Un alt text se află conservat la sfârşitul unui *Triod înflorit* slavon redactat la Mănăstirea Hangu (jud. Neamț) şi este păstrat în prezent în ms. sl. BARB 758 (f. 254^{r}). Scrierea, lipsită de titlu, a fost editată recent de Al. Mareş[18]. Acesta a

[13] Pentru acest codice, vezi G. Ştrempel, *Catalogul...*, vol. III, *op. cit.*, p. 352–354. Despre acest scrib şi manuscrisele sale, vezi idem, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Bucureşti, 1959, p. 260; A. Popa, *Cărturari bihoreni. Popa Ursu din Cotiglet, secolul XVII*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XLIV, 1968, p. 298–309; Floarea Vârban, *O traducere românească din secolul al XVII-lea a* ***Descoperirii celor 12 Vineri***, în LR,XLII, 1993, p. 35–36; C. Moroianu, *O versiune semirotacizantă a* ***Legendei duminicii*** *din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în LR, XLIV, 1995, p. 48–58; Emanuela Timotin, *Legenda duminicii*. Studiu monografic, Bucureşti, 2005, p. 90–103; Cristina-Ioana Dima, *Apocalipsul Maicii Domnului. Versiuni româneşti din secolele al XVI-lea – al XIX-lea*, studiu monografic, ediție şi glosar, Bucureşti, 2012, p. 72–74; articolul lui A. Timotin din acest număr al revistei.

[14] Pentru acest codice, vezi G. Ştrempel, *Catalogul...*,vol. IV, *op. cit.*,p. 75–77; idem, *Copişti...*, *op. cit*., p. 87.

[15] Pentru datarea manuscrisului, vezi Al. Mareş, *Cărți populare de prevestire. 'Cele două-sprezece vise în tâlcuirea lui Mamer' şi 'Învățătură despre vremea de apoi a proorocului Isaia'*, studii monografice, ediție şi glosar, Bucureşti, 2003, p. 151–152.

[16] Pentru descrierea codicelui, vezi G. Ştrempel, F. Moisil, L. Stoianovici, *op. cit*., p. 631–632; G. Ştrempel, *Catalogul...*,vol. I, *op. cit.*, p. 306–307; idem, *Copişti...*, *op. cit.*, p. 12.

[17] Pentru o descrierea acestei tipărituri, unde se menționează şi existența *Cântecului lui Adam*, vezi Otilia Urs, *Catalogul cărții româneşti vechi din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 2011, p. 100–101.

[18] Al. Mareş, *art. cit.*, 2016, p. 113–114.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

observat că un alt text românesc redactat marginal, un *Tropar al arhanghelului Mihail*, reproducea cu mici modificări o traducere înfăptuită de episcopul Damaschin al Râmnicului, care a fost tipărită într-un *Antologhion* din 1737[19]. Putem spune, aşadar, că şi textul despre lamentaţia lui Adam a fost scris după această perioadă.

f) O scriere similară se află în ms. 34 (f. 160^{v}–164^{r}) din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj, miscelaneu realizat la mijlocul veacului al XVIII-lea de mai mulţi copişti bihoreni din mediul clerical[20]. Textul a fost editat parţial de Al. Mareş, care l-a comparat cu cel din *Triodul înflorit*[21].

g) O altă scriere fragmentară a fost scrisă de preotul Pavel Paunuvici din satul Rachitova (jud. Caraş-Severin) în intervalul 1758–1788 şi se conservă în ms. rom. BARB 5850 (f. 26^{v})[22]. Textul este lipsit de titlu şi de partea finală; ca urmare, nu reţine promisiunea finală făcută de Dumnezeu lui Adam, conform căreia acesta va recăpăta veşmântul paradisiac şi va reveni în rai.

h) Un text integral al *Verşului*, lipsit de titlu, dar copiat după indicaţia *Slavă. Glas 6*, se află în ms. rom. BARB 3248 (f. 24^{r}–25^{r}). A fost scris în 1795 de un dascăl din satul Vilcoteşti (jud. Vâlcea)[23].

Analiza codicelor arată că cea mai veche versiune a *Verşului lui Adam* a cunoscut o difuzare limitată din punct de vedere cronologic. Conform mărturiilor de care dispunem până în prezent, ea a circulat din ultimul sfert al veacului al XVII-lea până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Textul a fost scris exclusiv de membri ai clerului: preoţi de sat, în secolul al XVII-lea, cum este cazul preoţilor Urs din Cotiglet şi Giurgiu din Luncasprie (ms. rom. BARB 4151, 4162), clerici de mir – preoţi sau dascăli (ms. rom. BARB 3248, 5850; ms. 34 din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj) – ori membri ai comunităţilor monastice în veacul al XVIII-lea (ms. sl. BARB 758). Difuzarea limitată din punct de vedere cronologic nu echivalează însă cu o difuzare limitată din punct de vedere geografic: dacă, în mod cert, textul se transmite din Bihor, unde a circulat din ultimul sfert al veacului al XVII-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea (ms. rom. BARB 4151, 4642; ms. 34 din Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj), el era cunoscut şi în alte

[19] *Ibidem*, p. 115.

[20] Pentru descrierea codicelui, vezi N. Drăganu, *Pagini de literatură veche. (O colecţie de cărţi populare într-un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII)*, în DR, III, 1922–1923, p. 238–251. O conjuraţie pentru alungarea diavolului provocator de grindină şi un descântec de ciumă conservate în acest manuscris au fost analizate şi editate în Emanuela Timotin, *Descântecele manuscrise româneşti (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*. Ediţie critică, studii lingvistice şi filologice, Bucureşti, 2010, p. 241, 294–295, 305.

[21] Al. Mareş, *art. cit.*, 2016, p. 115.

[22] Pentru descrierea codicelui, vezi G. Ştrempel, *Catalogul...*, vol. IV, *op. cit*., p. 412.

[23] Pentru descrierea codicelui şi notele scribului, vezi *ibidem*, vol. III, *op. cit.*, p. 61–62; idem, *Copişti...*, *op. cit*., p. 231–232.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

regiuni ale Transilvaniei în prima jumătate a veacului al XVIII-lea (ms. rom. BARB 1365; CRV 26 BAR Cluj), pentru a ajunge ulterior în Moldova (ms. sl. BARB 758), în Banat (ms. rom. BARB 5850) şi în Oltenia (ms. rom. BARB 3248).

3. Raportul cu alte texte din epocă

Prin particularităţile sale compoziţionale, această versiune a *Verşului lui Adam* are un loc aparte între textele epocii.

a) Titlul textelor sugerează că acestea erau rostite cu voce tare, probabil chiar cântate. Astfel, de cele mai multe ori, scrierile care ilustrează această versiune sunt denumite generic *cântec* (< lat. *canticum*) al cărui sens principal este „nume dat pieselor vocale şi instrumentale”[24], sensul secundar fiind de „lamentaţie (câteodată într-un context funerar)”[25] (ms. rom. BARB 1365, 4151, 4642)[26]. În câteva cazuri, termenul *cântec* este asociat unor notaţii muzicale specifice cântării bisericeşti; uneori, doar notaţiile muzicale au rolul de titlu: *Cântecul lui Adam. Glas 3* (CRV 26 BAR Cluj); *Slavă. Glas 6* (ms. rom. BARB 3248)[27].

b) Toate textele fac referire la o practică specific ortodoxă, aceea de a cere iertare: „Raiule, raiule, raiu dulcile mieu, *ni să ne iertămu noi unul cu alalt* (s.n., E.T.), că de-acum înainte noi nu ne vom mai aduna pâna la zuoa de giudeţ cându să vor aduna toate trupurile şi cu sufletele” (ms. rom. BARB 4151, f. 324^{v}). Obiceiul are loc la o dată importantă a calendarului religios[28]: în duminica izgonirii lui Adam din rai, care marchează totodată începutul postului de şase săptămâni al Paştelui, adică, la nivelul practicilor alimentare, obligaţia asumată de creştinii ortodocşi de a nu mai mânca ouă şi lactate. Referinţa explicită la practica cererii iertării în toate textele care ilustrează această versiune sugerează că acestea erau citite sau cântate chiar la duminica izgonirii lui Adam din rai.

Legătura dintre *Verşul lui Adam* şi duminica izgonirii lui Adam din rai este exprimată clar şi de alte variante ale scrierii, care ilustrau însă alte versiuni. Astfel, Emil Turdeanu a semnalat că un fiu de preot din Păuleşti (Orhei, Republica Moldova) intitula un *Verş al lui Adam*, pe care îl copia în 1811, *Stihuri şi verşuri pentru*

[24] Termenul nu are neapărat o conotaţie creştină; vezi Cătălina Vătăşescu, *Autour de la sémantique du roum.* ***Descântec*** *“incantation”*, în „Revue des études sud-est européennes”, XLV, 2007, p. 427–431.

[25] Această utilizare se regăseşte şi azi în regiuni conservatoare precum Transilvania şi Oltenia, în sintagme privind anumite momente ale funeraliilor, precum *cântecul zorilor*, *cântecul bradului*, *cântecul cel mare*; vezi Gr. Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, Bucureşti 2004, p. 56–59.

[26] O denumire generică asemănătoare au şi alte manuscrise, care nu ilustrează această versiune: *Cântecul lui Adam, strămoşul nostru, când l-au scos din rai* (ms. rom. BARB 3137, f. 130^{v}; ms. rom. BARB 1207, f. 11^{r}); *Cântec în verşuri pentru strămoşul nostru Adam* (ms. rom. BARB 3391, f. 351^{v}); *Cântecul lui Adam când l-au scos din rai aşezat în verşuri* (ms. rom. BARB1835, f. 1^{r}).

[27] Denumiri similare apar şi în manuscrise care nu ilustrează această versiune: *Izgonirea lui Adam pe glas 1iu* (ms. rom. BARB 4183, f. 8^{v}); *Slavă, glas 6* (ms. rom. BARB 3248, f. 24^{r}).

[28] În secolul al XIX-lea, obiceiul pare a fi fost răspândit mai ales în Ţara Românească, vezi Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. I, *Cârnilegile*, ediţie îngrijită şi introducere de I. Datcu, Bucureşti, 2001, p. 203.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

scoaterea lui Adam din raiu şi să prăznuieşti în duminica brânzii (ms. rom. BARB 3644, f. 151^{v})[29]. Textul a fost inserat într-un miscelaneu de literatură monahală, care a fost citit într-o mănăstire învecinată[30]. La rândul nostru, am atras atenţia asupra faptului că, tot la începutul secolului al XIX-lea, un scrib anonim a copiat pentru monahii din apropierea mitropolitului un *Verş al lui Adam* intitulat *Orație în duminica brânzii sara la masă părintelui mitropolitul. Pentru plângerea lui Adam când au fost izgonit din rai* (ms. rom. BARB 1200, f. 1^{r}). Sfârşitul scrierii este o exhortaţie adresată credincioşilor de a se ruga pentru a obţine iertarea păcatelor. Pentru a le fi ascultată ruga, ei trebuie să-i ierte pe cei care le-au greşit şi să ceară iertare pentru propriile greşeli[31].

Aşadar, textele care ilustrează cea mai veche versiune românească a *Verşului lui Adam*, precum şi scrieri izolate, care ilustrează alte versiuni, stabilesc o legătură între acest text şi duminica izgonirii lui Adam din rai, învestită cu un rol aparte în pietatea ortodoxă, deoarece marca două practici de penitenţă distincte: de a cere iertare şi a de a renunţa la anumite alimente.

c) Datorită relaţiei *Verşului lui Adam* cu acest moment precis al calendarului religios, textul a fost pus în legătură de Emil Turdeanu cu literatura canonică, mai exact cu serviciul liturgic din acea perioadă, consemnat în cartea de cult numită *Triod*[32], care include slujbele citite de-a lungul a zece săptămâni înaintea Paştelui, deci implicit şi cele din duminica izgonirii lui Adam din rai[33]. Sugestia lui Turdeanu este susţinută de înşişi copiştii *Verşului lui Adam*, care stabileau, fie şi ocazional, o legătură între această scriere şi *Triod*. Am văzut că *Verşul* era copiat pe marginea unui *Triod* conservat în ms. sl. BAR 758 (*supra*, 2e). Un locuitor al satului Chilia (jud. Satu Mare) nota şi el pe marginea unui *Triod* apărut la Blaj partea iniţială a unui *Verş al lui Adam*, care ilustrează însă o versiune distinctă de cea care ne interesează aici[34].

Verşul lui Adam, un cântec, se apropie de textul liturgic, care, graţie imnurilor pe care le cuprinde, a fost numit o „cateheză imnografică”[35].

[29] Pentru descrierea manuscrisului şi notele sale, vezi G. Ştrempel, *Catalogul...*,vol. III, *op. cit.*, p. 199–200. În ceea ce priveşte localizarea codicelui, considerăm, precum Emil Turdeanu, că acesta provenea din Moldova şi nu din Prahova, date fiind numeroasele referinţe la evenimente şi locuri din această regiune; vezi E. Turdeanu, *art. cit.*, 1981, p. 127; idem, *art. cit.*, 1994, p. 222; cf. G. Ştrempel, *Catalogul...*, vol. III, *op. cit.*, p. 199–200.

[30] Textul din acest codice a fost editat de Emil Turdeanu, în *art*. *cit*., 1994, p. 229–233.

[31] Emanuela Timotin, *art*. *cit*., 2017, p. 744–745.

[32] É. Turdeanu, *art. cit.*, 1981, p. 125–127. Opinia lui Emil Turdeanu este împărtăşită şi de Al. Mareş în *art*. *cit*., 2016, p. 114.

[33] Pentru istoria alcătuirii *Triodului*, vezi R. Taft, *Triodion*, în A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford, 1991, p. 2118–2119; Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, Sibiu, 2003.

[34] Vezi O. Şchiau, *Cărturari şi cărţi în spaţiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978, p. 64 şi 145.

[35] Makarios Simonopetritul, *op*. *cit*., p. 39. Pentru evoluţia imnografiei *Triodului*, vezi *ibidem*, p. 21–28.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

Verşul lui Adam şi textul liturgic se aseamănă şi la nivel compoziţional, în măsura în care ambele scrieri insistă asupra lamentaţiei lui Adam la poarta raiului şi precizează că Adam se adresează direct grădinii paradisiace. De asemenea, *Triodul* insistă asupra goliciunii primului om, idee subiacentă în *Verşul lui Adam*, unde promisiunea atribuită lui Dumnezeu, conform căreia Adam va recăpăta veşmântul de lumină, implică faptul că acesta fusese pierdut. Iată câteva exemple din *Triodul* tipărit la Râmnic, în 1731, primul *Triod* tipărit exclusiv în româneşte[36], care se citeau chiar în duminica izgonirii lui Adam din rai şi care reunesc motivele amintite:

> Raiule preacinstite, podoaba cea preafrumoasă, lăcaşul cel de Dumnezeu zidit, veseliia cea nesfârşită şi desfătată, slava dreptţilor, frâmseaţa prorocilor şi sălăşluirea sfinţilor, cu sunetul frunzelor tale roagă pre ziditoriul tuturor să-m deşchiză uşile care cu neascultarea le-am închis şi să mă învrednicesc a mă împărtăşi pomului vieţii şi bucuriei, cu carea mai nainte întru tine m-ai desfătat (f. 49^{v});
> Adam s-au izgonit din rai pentru neascultarea… şi gol au şezut în preajma locului, «Vai mie!», tânguindu-se (f. 49^{v});
> Şezut-au Adam în preajma raiului şi de goliciunea sa plângând, să tânguia: «Vai mie, celui ce m-am supus înşălăciuniiceiivicleane şi m-am furat şi de slavă m-am depărtat. Vai mie, celui gonit prin vicleşug...Ci, o, raiule, de acum nu mă voiu mai desfăta întru dulceaţa ta. Nu voiu mai vedea pre Domnul şi Dumnezeul mieu şi Ziditoriul» (f. 49^{v}–50^{r});
> Raiule preasfinte, cela ce eşti pentru mine săzdit şi pentru Eva încuiat, roagă pre cela ce te-au făcut pre tine, şi pre mine m-au zidit, ca să mă satur de florile tale (f. 50^{r});
> Plâng şi mă tânguiesc cu sufletul şi cer să se adaogă ochilor miei mulţime de lacrămi, când privesc şi văz goliciunea mea, carea o am câştigat din călcarea poruncii (f. 53^{v});
> Şezut-au Adam atunce în preajma desfătării raiului şi au plâns cu mâinile bătându-şi faţa şi zicea: «Milostive, miluiaşte-mă pre mine, cel căzut» (53^{v}).

Tema lamentaţiei lui Adam în preajma raiului şi cea a pierderii veşmintelor pe care i le dăruise Dumnezeu nu apar doar în *Verşul lui Adam* şi în *Triod*, ci şi în literatura apocrifă. *Palia istorică*, text anonim scris în greacă şi tradus apoi în slavonă şi în română[37], care se referă la istoria veterotestamentară începând de la creaţia primilor oameni, stabileşte o legătură clară între perioada în care Adam plânge în preajma raiului şi prima parte a vieţii lui Hristos, anterioară Botezului său în Iordan, bazându-se pe exegeza patristică[38]. De asemenea, în *Palie*, pasajul din *Geneză* 3, 7, privitor la momentul în care oamenii îşi descoperă nuditatea, este reinterpretat ca o pierdere a veşmintelor dăruite de Dumnezeu:

[36] CRV 204. Anterior s-au tipărit un *Triod slavo-român*, la Buzău, în 1700, şi *Triodul Săptămânei Mari* la Bucureşti, în 1726.

[37] Pentru tradiţia românească a acestui apocrif şi ediţia sa, vezi *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Alexandra Moraru şi M. Moraru, Bucureşti, 2001 (*Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, IV).

[38] William Adler a arătat că predica Sfântului Grigore Nazianz amintită în *Palie* nu vorbeşte, totuşi, despre perioada în care Adam a rămas plângând în preajma raiului; vezi W. Adler, *Palaea Historica*, în R. Bauckham, J. R. Davila, A. Panayotov (ed.), *Old Testament Pseudepigrapha. More Noncanonical Scriptures*, foreword by James H. Charlesworth, vol. I, Grand Rapids – Cambridge, 2013, p. 602, nota f.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

„Că încă după ce au ieşit Adam din raiu, treizeci de ani petrecu afară din raiu, de plângea de dorul raiului… Prentru aceea şi Sfântul Grigorie Cuvântătoriul de Dumnezeu întru începătura de cătră seară în zioa luminatului praznic a Bogoiavleanii grăieşte, de zice că fu Isus de treizeci de ani când să boteză".
„Deci văzând muierea, adecă Eva, lemnul frumos, să înălţă cu firea... şi spuse şi bărbatului său de sfatul ce să sfătuise cu şarpele. Cu un sfat spurcat ca acela înşălă şi pre Adam... Iar fiind ei într-acest gând, aceiaşi să aflară amândoi goli de văşmântul cela ce cu dânsul îi îmbrăcase Dumnezeu"[39].

Aceleaşi teme reapar şi în *Viaţa lui Adam şi a Evei*, singurul apocrif consacrat exclusiv figurilor protopărinţilor[40], care a circulat intens în literatura creştină şi a cunoscut mai multe tradiţii: armeană, georgiană, greacă, latină şi slavonă, din cea din urmă derivând şi tradiţia românească:

„Aşa ne scoase pre noi din rai şi, deacă ne lăsă, şedeam în Edem ca nişte streini. Adam căzu cu faţa sa la pământ şi plângea".
„Eu rostul meu deschiş, iară limba mea însăş grăi dintru mine ca să mănânce şi Adam. Aşijderea luo şi Adam şi mâncă. Îndată să deşchiseră ochii noştrişi ne văzum goli şi dezbrăcaţi"[41].

Spre deosebire de *Verşul lui Adam*, nici *Triodul*, nici cele două apocrife româneşti amintite nu menţionează nici că raiul i-ar fi răspuns lui Adam, nici că Dumnezeu ar fi vorbit cu primul om sau că i-ar fi acestuia promis redarea veşmintelor de lumină[42]. Ca urmare, aceste scrieri nu pot fi considerate surse directe ale celei mai vechi versiuni româneşti a *Verşului*.

Motivul dialogului dintre Adam şi Dumnezeu, urmare a faptului că Dumnezeu este impresionat de tânguirea primului om, este de origine bizantină. El se regăseşte într-o lamentaţie a lui Adam (*θρῆνος Ἀδάμ*) care face parte dintr-un grup de cântări bizantine (*kontakia*) de la sfârşitul veacului al V-lea, care precedă, aşadar, ciclul imnografic compus de Roman Melodul. Conform acestora, Adam se adresează direct raiului şi îi cere să se roage lui Dumnezeu pentru el, iar Dumnezeu îl consolează[43]. Acelaşi cântec bizantin reţine şi promisiunea lui Dumnezeu că îi va reda lui Adam veşmintele paradisiace; ea se regăseşte şi în textele româneşti, care evocă însă hainele de lumină pe care le aveau primii oameni înainte de păcat:

[39] *Palia istorică*, *op. cit.*, 2001, p. 104–105.
[40] Pentru tradiţia românească a acestui apocrif şi raportul său cu alte tradiţii, vezi Emanuela Timotin, *op. cit*., 2015, p. 31–104, cu bibliografie.
[41] *Ibidem*, p. 152. Pasajul despre nuditatea primilor oameni este mai ambiguu decât în *Palia istorică*, unde se spune explicit că ei şi-au pierdut veşmântul.
[42] O întâlnire dintre Dumnezeu şi Adam, ulterioară ieşirii lui Adam din rai, este evocată şi în poemul german medieval despre Adam şi Eva realizat de Lutwin, pe baza unei versiuni latine a apocrifului *Vieţii lui Adam şi a Evei*. De această dată însă, Adam este dus de doi îngeri în rai, pentru a vorbi iar cu Dumnezeu Tatăl; vezi M-B. Halford, *Lutwin's Eva und Adam*, Goppingen, 1984, p. 270.
[43] P. Maas, *Frühbyzantinische Kirchenpoesie*, vol. I, Bonn, 1900, p. 16–20. Pentru descrierea textului şi raportul său cu alte poezii medievale despre Adam, vezi P. Dronke, *Adam dans la poésie du haut Moyen Âge*, în A. Paravicini Bagliani (ed.), *Adam, le premier homme*, Florenţa, 2012, p. 5–7.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

„după aceasta aşteaptă că te voiu îmbrăca în lumină în locul ce erai mainte în raiu” (ms. 4151, f. 326[r]). În acest context, sursa principală a celei mai vechi versiuni româneşti a *Verşului lui Adam* pare a fi imnografia bizantină. Foarte probabil, cântecul bizantin s-a transmis pe filieră slavonă, mai exact rusească, unde, din veacul al XVII-lea, se dezvoltă o importantă tradiție lirică privind izgonirea lui Adam din rai[44]. Un poem rusesc din acest secol începe, de altfel, cu o triplă invocație adresată de Adam raiului, *Раю мой, раю / Прекрасный мой раю*[45], foarte asemănătoare triplei invocații pe care primul om o adresează grădinii paradisiace în cea mai veche versiune românească a *Verşului lui Adam*: „*Raiule, raiule, raiu,* dulcile mieu” (ms. rom. BARB 4151, f. 324[v]).

4. Concluzii. Textele care descriu tânguirea lui Adam în apropierea raiului şi primele evenimente ale vieții sale terestre au cunoscut o largă răspândire în manuscrisele româneşti. Inventarul, cuprinzând deja cincizeci şi şapte de variante, s-ar putea mări, pe măsură ce manuscrisele şi cărțile vechi păstrate în colecțiile româneşti vor fi mai bine cunoscute.

Cea mai veche versiune românească a *Verşului lui Adam* aglutinează două dialoguri specifice: primul între Adam şi rai, căruia primul om îi cere să se ierte, al doilea între Adam şi Dumnezeu, care îl consolează pe strămoşul oamenilor, promițându-i că, la un moment dat, îi va reda veşmintele de lumină. A circulat într-un număr restrâns de variante, copiate în cadrul manuscriselor româneşti sau slavone, respectiv pe marginea unor vechi tipărituri româneşti. Textele, scrise într-o perioadă care se întinde din ultimul sfert al veacului al XVII-lea până la sfârşitul veacului următor, s-au difuzat întâi în Bihor, pentru ca apoi să fie atestate şi în alte regiuni româneşti.

Prin referința explicită la practica de a cere iertare, această versiune, ale cărui variante erau spuse cu voce tare, eventual chiar cântate, pare a fi legată de o zi importantă a calendarului religios ortodox: duminica anterioară începutului Postului Mare, cunoscută şi ca duminica izgonirii lui Adam din rai, în care creştinii îşi cer iertare unii de la alții. Prin relația sa cu această duminică şi prin caracterul său de poem (cântat), *Verşul lui Adam* se apropie de cântările cuprinse în *Triod*, carte de cult utilizată de-a lungul celor zece săptămâni care precedă Paştele. Cu *Triodul* şi cu apocrife despre Adam şi Eva, precum *Palia istorică* sau *Viața lui Adam şi Evei*, scrierea împarte motive precum tânguirea primului om în proximitatea raiului, imediat după izgonire, respectiv interpretarea descoperirii nudității, după greşeală, ca pe o pierdere a veşmintelor dăruite de Dumnezeu. Un motiv specific al celei mai vechi versiuni româneşti a *Verşului lui Adam*, cel al dialogului lui Dumnezeu cu Adam, pentru a opri lacrimile primului om, nu este preluat nici din *Triod*, nici din apocrife, ci din imnografia bizantină, foarte probabil pe filieră rusească, tradiție în care lirica despre căderea protopărinților s-a dezvoltat din veacul al XVII-lea.

[44] Pentru această tradiție, vezi E. Turdeanu, *art*. *cit*., 1981, p. 123–125.
[45] Pentru textul integral, vezi *ibidem*, p. 124.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)

LES CONVERSATIONS D'ADAM AVEC LE PARADIS ET AVEC DIEU. CONSIDÉRATIONS PHILOLOGIQUES SUR LA PLUS ANCIENNE RÉDACTION ROUMAINE DE LA *LAMENTATION D'ADAM À L'EXPULSION DU PARADIS*

(Résumé)

Cet article traite de la tradition roumaine d'un des nombreux récits sur les protoparents, *La Lamentation d'Adam à l'expulsion du paradis*, qui a connu une popularité remarquable dans la littérature roumaine et qui s'articule autour de deux thèmes stables : la lamentation d'Adam aux abords du paradis et les premiers évènements de sa vie terrestre.

La plus ancienne recension roumaine se caractérise par les thèmes suivants : Adam, éploré, demande au paradis de se pardonner l'un l'autre, car ils ne se reverront plus jusqu'au jour du Jugement dernier ; le paradis lui rappelle que leur séparation est due à la faute du premier homme. Dieu entend les gémissements du premier homme, entame un dialogue avec lui, et lui promet qu'il lui redonnera les vêtements de lumière. La source du texte est l'hymnographie byzantine, modifiée sous l'influence de la lyrique russe sur la chute d'Adam.

Cette recension est illustrée par huit témoins manuscrits rédigés entre le dernier quart du XVIIe siècle et la fin du XVIIIe siècle. Ils ont été copiés par des membres du clergé, d'abord dans la région de Bihor, pour être diffusés graduellement ensuite dans d'autres régions (Transylvanie, Banat, Olténie, Moldavie). La présentation fréquente des textes comme chanson ou comme lamentation (*cântec*), les notations musicales qui accompagnent leurs titres et le motif du pardon auquel Adam fait référence dans sa conversation avec le paradis me permettent de considérer que les récits étaient lus, voire chantés le dimanche qui précède le Carême, dit aussi le dimanche du bannissement d'Adam du paradis, quand les orthodoxes avaient la coutume de se pardonner les uns les autres comme une pratique pénitentielle.

Cuvinte-cheie: *Verşul lui Adam*; dialog dintre Adam şi rai; dialog dintre Adam şi Dumnezeu; veşminte paradisiace; duminica izgonirii lui Adam din rai; imnografie; Triod.

Mots-clés: *La Lamentation d'Adam à l'expulsion du paradis*; dialogue entre Adam et le paradis; dialogue entre Adam et Dieu; vêtements paradisiaques; le dimanche du bannissement d'Adam du paradis; hymnographie; Triodion.

BDD-A26958 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:26 UTC)